

Widukind i Sachsen og Danmark

Af Leif Færregaard Jensen

Forord ved Viggo Nielsen

Leif Færregaard Jensen, Lejres historiker, antikvar og arkivar, døde den 18. september 2005. Som en engageret leder gennem mange år af Lejre Fredningsforening, af den egns-historiske samling i Lejre og af kommunens arkiv og tillige som en slags medarbejder ved Ledreborgs godsarkiv besad han en enorm og vel uerstattelig viden om områdets kulturhistorie og dets mennesker i fortid og nutid.

Han nåede, man kan sige en selvfølgelig interesse for det særlige led i Johan Ludvig Holsteins udformning af Ledreborg-anlæggene som skabelsen omkring 1760 af det såkaldte historisk-peripathetiske akademi udgjorde. Oplysninger fra ham har været betydningsfulde for de beskrivelser af anlægget, som i nyere tid er fremkommet.

Netop med udgangspunkt i tankerne omkring akademiet gjorde Leif Færregaard Jensen for et par år siden en iagttagelse blandt malerierne på Ledreborg, der åbnede interessante perspektiver. Han nåede at arbejde videre med sine iagttagelser med henblik på en publikation. Manuskriptet blev ikke afsluttet, men arbejdet ført så vidt, at der ved hans død forelå en et materiale af tekst og billeder, som med nogle situationsbestemte, redaktionelle ændringer i høj grad kunne fortjene en fremlæggelse for en videre kreds. Den bringer redaktionen hermed i denne årbog i overensstemmelse med, hvad Leif Færregaard Jensen selv havde fremsat ønsker om:

Widukind i Sachsen og Danmark

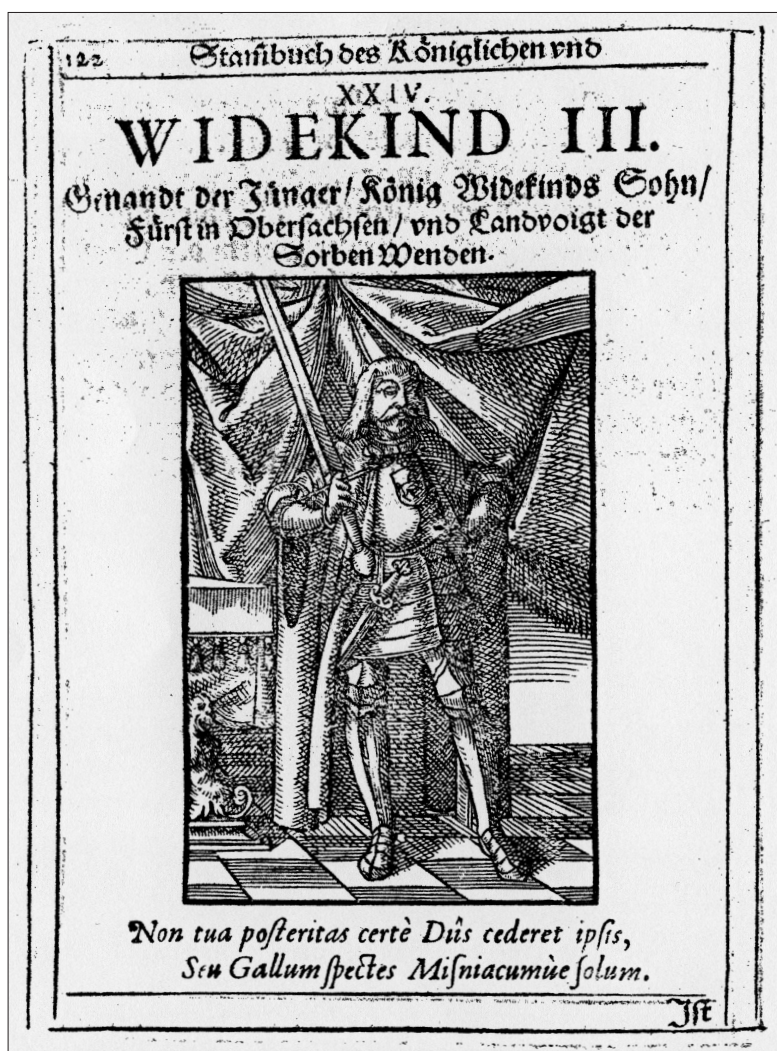
I tilknytning til Ledreborg park lod Lensgreve Johan Ludvig Holstein i årene 1757-62 indrette et enestående anlæg. I samarbejde med sin rådgiver, professor ved Københavns Universitet Hans Peter Anchersen, der i 1745 havde udgivet bogen *Herthedal ved Leyre i Sjælland*, fik han i Dyrehaven, der i øst sluttede op til parken, skabt et belærende parkanlæg, et "peripathetisk-historisk-genealogisk akademi". Her

kunne man vandre i gange. henholdsvis for de sachsiske, danske, norske, svenske og engelske dynastier, og ved at studere de 364 indskrifter, der var anbragt i en kronologisk orden gøre sig fortrolig med disse landes historie. Deres fyrstehuse formentes beslægtede og af guddommelig afstamning, idet de alle skulle være efterkommere af Odin. En central figur i akademiets system var derfor en legemsstor statue af Odin, opstillet på en plads nær indgangen. Den findes desværre ikke mere. Et par tilsvarende helstatuer - Knud den Store og Margrethe -, fire buster af hellige konger og et antal obelisker findes endnu bevaret, medens resten, indskrifter på 100 kvaderhugne granitsten og de øvrige malet på træ ellert blikskjolde, er forsvundet.

I en af gangene, den nordligste, som redegjorde for de sachsiske hertuger, kan man stadig se en obelisk med navnet Wittekind. Den bærer indskriften: NO 103 WITTEKIND DEN STORE DE SAXERS 14 OG SIDSTE KONGE I. HERTUG GIFT MED GEVA KONG GORM I. DANM. DAATER DÖER A° 807.

Widukind (Widekind, Wittekind) var sachsernes anfører i modstanden mod Karl den Stores erobringstogt i Nordtyskland. Her lykkedes det for Karl, hvad romerne næsten 800 år tidligere havde måttet opgive, nemlig at flytte grænsen fra Rhinen til Elben. I gentagne kampagner lykkedes det Karl at kristne (tvangskristne) de genstridige sachserne, som gang på gang rejste sig til oprør. Widukind omtales første gang 774, hvor han under et slag ved Weser reddede sig ved flugt. 777 flygtede han til danerkongen Sigfred, hvis søster han efter nogle kilder skal have været gift med. 782 lykkedes det ham at tilføje den frankiske hær et nederlag ved Weser. Karl hævnede sig med stor grusomhed ved at lade 4500 fangne sachser dræbe og deportere en stor del af sachserne. Efter et uafgjort slag ved Detmold 783 led han dog et afgørende nederlag nær Osnabrück. Han overgav sig, blev døbt og af Karl udnævnt til hertug af Sachsen. Han faldt 807 i en krig med hertugen af Schwaben. Widukind er altså en historisk, fyldigt bevidnet person.

I 14-1500-tallet begyndte man at tale om Niedersachsen ved den nedre Elben og Obersachsen eller blot Sachsen omkring den øvre Elben. Her blev Dresden den magtfulde fyrsteslægt Wettinernes residens, beliggende tæt ved, hvor Elben gennembryder Karpatherbjergene. Dresden blev ho-

vedstaden i kurfyrstendømmet Sachsen, i 15- og 1600 tallet den vigtigste stat i det tysk-romerske kejserrige. De forskellige kurfyrster udstyrede Dresden med pragtbygninger, så byen lige til vore dage blev en seværdighed i Tyskland.

Ved et besøg på Ledreborg i 2002 bemærkede jeg flygtigt, at der på et legemsstort maleri stod Widekind. At der i

Illustrationer side 116-19:

Den tidlige anerække for de sachsiske fyrster. Malerier på Ledreborg.

Malerierne er fotograferet af Marie Holstein.

forbindelse med Akademiet også fandtes malerier af personer derfra var mig ubekendt, og det er heller ikke omtalt i litteraturen hidtil. Det viste sig ved eftersyn, at der fandtes 12 malerier af personer med tilknytning til "den kauksaxiske gang" og "den saxisk-oldenborgske gang". Da malerierne er nummererede, med afbrydelser, 1-26, skulle man tro, at mindst 14 er gået tabt.

Ved eftersøgning på internettet fandt jeg hurtigt, at forbilleder kunne søges i Dresden, hvor kurfyrst Christian den 2. i 1588/89 havde ladet sin hofmaler Heinrich Göding fremstille en række malerier forestillende kurfyrsteslægtes (Wettinernes) aner, angiveligt, men selvfølgelig helt uhistorisk, tilbage til tiden før Kristi fødsel. Det svarer til, at Christian den 4. i Danmark på Kronborg lod Hans Knieper fremstille den danske kongerække, som ifølge Saxo rakte

*Billedet til højre:
Widukind på maleri fra
Gottorp Slot.*

tilbage til en lignende tid. I begge tilfælde, som i andre fremstillinger i bogværker eller på billeder, gjaldt det om manifestationer over for omverdenen af konge- eller fyrstedømmets legitimitet og prestige.

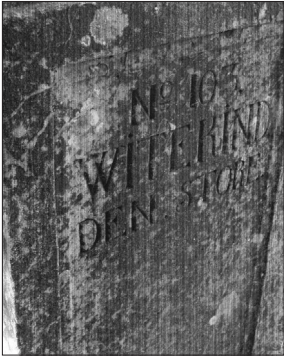
Heinrich Gödings billeder fandtes i "den lange gang" ved "den gamle staldgård" op til den gamle bymur i forbindelse med slottet i Dresden. Billederne blev i 1945 bragt i sikkerhed på slottet Naunhof. Derved undgik de ganske vist at forsvinde i flammehavet ved bombardementet af Dresden den 13/14 februar 1945. Men de forsvandt under den sovjetiske besættelse af Naunhof, hvor de synes at være blevet ødelagt. Der var dog i 1700-tallet fremstillet kopier til brug i slottene Königstein og Augustusburg, og nogle af dem er reddet og er blevet restaureret finansieret af Paul Getty Trust, så de nu kan udstilles. I Sächsisches Landesbibliothek i Dresden findes et håndskrift med lidt frie gengivelser af malerierne i gouacheteknik. Derimod synes der mærkeligt nok ikke at findes ordentlig fotografisk dokumentation af de originale billeder fra før krigen, så man ved i dag ikke nøjagtigt, hvordan de tabtgåede billeder så ud. De bevarede kopier har godt nok mange fællestræk, men på mange punkter har kopisterne taget sig friheder efter enhvers individuelle kunstnertemperament. Der var oprindeligt i "den lange gang" 53 billeder, på Königstein 54, hvoraf 19 vil blive udstillet. De resterende er enten gået tabt eller spredt, uvist hvorhen.

Den fantasifulde anerække, som påstodes at række tilbage til før Kristi fødsel, var blevet fremlagt i flere værker i 1500-tallet, og senere udførligst og med træsnitbilleder og levnedbeskrivelser med årstal af kurfyrstens hofhistoriker Petrus Albinus i 1602. Denne synes også at have været konsulent for Heinrich Göding. Anchersens forlæg til monumentrækken i Akademihaven må snarest, som Hakon Lund har gjort opmærksom på det, være den lærde, hamburgske skolemand og historiker Johann Hübners *Genealogische Tabellen*, 1. udgave 1722. Hübners kilde er tydeligt Albinus. Widukinds efterkommere deles hos Hübner i blandt andre Wettinergrenen og den Oldenborgske gren, så det er kun de ældre led, til og med nr. 26, som er fælles. I øvrigt er forbindelsen til Widukind konstrueret gennem opdigtede led.

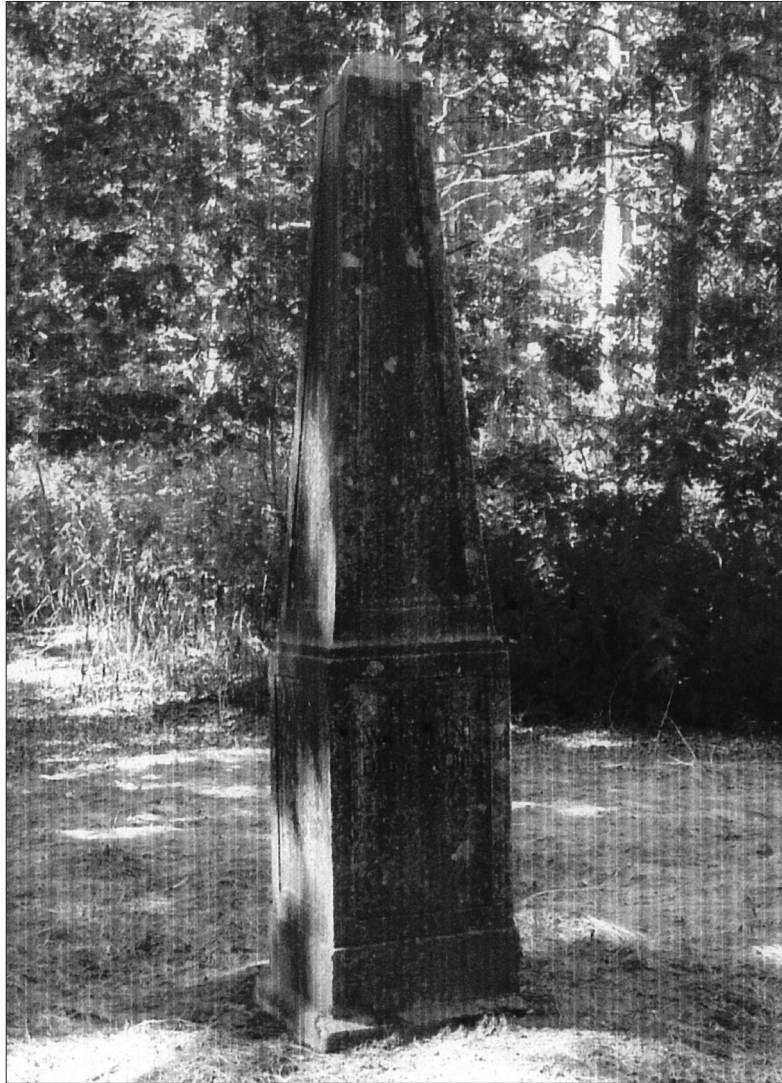
Beskrivelserne hos Albinus er forsynet med kildehenvis-

ninger, desværre ret upræcise. De fleste navne stammer formentlig fra middelalderlige klosterårbøger, som vel i lighed med danske og engelske årbøger har indeholdt fantasifulde slægtsrækker langt tilbage i tiden. Harderich kan være gepiderføreren Artaricus, som besejrede Attilas sønner, selvom årstallene ikke passer. En grundig gennemgang af kildehenvisningerne i "Altdeutsches Namenbuch" vil formentlig kunne opklare en del af oprindelserne, men det vil være uhyre tidkrævende. Wilke (nr. 3) påstås at have deltaget i slaget i Teutoburgerskoven år 9, hvor tre romerske legioner gik til grunde. hvorefter planerne om at skubbe romerrigets grænse frem til Elben blev opgivet. Hengst og de nærmeste deromkring må være fra angelsakseren Bedas historieværk fra 730'erne. Hengst skal have ført angelsakserne til England. Swarditze må være sakseren Sverting hos Saxo.

Malerierne på Ledreborg er næppe kopieret direkte efter originalerne i Dresden. I begyndelsen af 1600-tallet lod nemlig hertug Johann Adolf Heinrich maleren Andreas Göding, en søn af Heinrich Göding, fremstille en række kopier af billederne i Dresden til udsmykning af riddersalen. Disse blev i 1853 solgt ved en auktion i forbindelse med, at slottet skulle indrettes til kaserne for danske soldater. De blev købt af storhertugen af Mecklenburg-Schwerin Friedrich Franz 2. og anbragt i slottet i Schwerin, som han i disse år lod omfattende ombygge til sin nuværende skikkelse. Eftersom Johan Ludvig Holstein, skaberen af det historiske akademi ved Ledreborg, ofte i kongens følge har opholdt sig på Gottorp, er det mere sandsynligt, at malerierne på Ledreborg er kopier efter billederne dér. Den eneste bevarede dagbog fra Johan Ludvig Holsteins hånd beskriver netop sådan en rejse. Ved de formentlig årlige besøg har hoffet i årene 1756-62 haft en ekstra grund til et ophold på Gottorp, nemlig den truende krig med Rusland. En stor, dansk militærstyrke var rykket ind i Mecklenburg for at møde den fremrykkende, russiske hær. I sidste øjeblik blev krigen afblæst ved mordet på zar Peter 2. Han var søn af den slesvig-holsten-gottorpske hertug Carl Frederik, som havde ægtet zar Peter den Stores datter Anna. Da han i 1762 blev zar, påførte han straks Danmark krig for at genvinde den hertugelige del af Slesvig, som hans fader havde måttet afstå til den danske konge.

*Billedet til højre:
Widukind-obeliske i det
historisk-peripathetiske
Akademi på Ledreborg.
Billedet ovenover viser
indskriften på obelisk.*

På Gottorp var der i 1853 26 malerier i anegalleriet, tilsyneladende de 26 første i anerækken, nemlig de, der havde interesse som stamfædre til den oldenborgske linie, som jo også de gottorpske hertuger tilhørte. Det var de samme billeder, som havde interesse i forbindelse med akademihaveprojektet som den saksiske indgang til det oldenborgske dynasti, som igen førte frem til selve den enevældige monark Frederik den Femte. Vi må gå ud fra, at de alle er blevet kopieret. I dag er der altså bevaret 12 på Ledreborg af den ene serie og af den anden i Schwerin 19. 5 billeder i de to serier har samme motiv. Hvis vi ser på, hvem der på Gottorp kan have kopieret billederne, må den danske maler Ul-

rik Ferdinand Beenfeldt (1714-82) falde i øjnene. Han opholdt sig i følge Christian Elling i 1750'erne på Ledreborg som portrætmaler, restaurator og netop - kopist. Han kan måske have ledsaget Johan Ludvig Holstein under en eller flere af rejserne. Der kendes i dag 12 andre malerier af Beenfeldt på Ledreborg, daterede 1754-63, altså indtil Johan Ludvig Holsteins dødsår. Kunstmaleren Neel Jans, Lejre, har gjort opmærksom på, at behandlingen af hænderne kan minde om Beenfeldts. Hertil kommer, at navnet på en af personerne, Sivard, tyder på en dansktalende kopist. En tysker ville ikke finde på at stave navnet med enkelt "v".

Det er hidtil ikke lykkedes at finde dokumentation for billederne i Ledreborgs godsarkiv, og de indgår ikke i de senere malerifortegnelser. Muligheden for at finde yderligere oplysninger kan ikke udelukkes, men må betragtes som små, da godsarkivet primært vedrører driften af godset, og inventaret i vidt omfang må være anskaffet over de til privat brug udbetalte beløb, som der ikke er bevaret regnskaber over. Den nuværende ejer har oplyst, at billederne i en periode indtil 1940'erne befandt sig på skovridergården Christinalyst under godset, men at de herefter blev flyttet til Ledreborg, hvor de ikke er offentligt tilgængelige.

Det er muligt, at synet af billedserien på Gottorp kan have været en medvirkende inspiration for Johan Ludvig Holstein til ideen om Akademiet på Ledreborg med dets gennemgang af de kongelige og fyrstelige slægter. I forvejen var især i Familiesalen opbygget et omfattende anegalleri med Holstein og hans hustru Hedvig Vind som udgangspunkter. Nu har vi så på Ledreborg fået kendskab til denne mærkelige serie af anekultiske malerier, der i sig selv har europæiske forgængere i flere led.

Forfatteren ønskede, at der skulle udtrykkes en særlig tak til tyske forskere og deres institutioner, som beredvilligt havde forsynet ham med oplysninger og billedmateriale:

Dr. Kristina Hegner. Staatliches Museum Schwerin.

Dr. Adrian Lewerken. Staatliche Kunstsammlungen Dresden.

Dr. Perk Loesch. Handschriftensammlung. Sächsische Landesbibliothek - Staats- und Universitätsbibliothek Dresden.

Litteratur:

Hakon Lund: *Akademiet på Ledreborg. Kunstmuseets Årsskrift 1964-65*. s. 55-82.

Hakon Lund: *Danmarks Havekunst I*. 2000, s. 359-64.

Viggo Nielsen: *Academia Peripathetica. Den historiske rundgang i Lejre. Architectura. Arkitekturhistorisk Årsskrift*. XII. 1990, s. 36-68.

Jørgen Paulsen: *Om Portrætsamlingen paa Ledreborg. Kunstmuseets Aarskrift 1940*, s. 15-40.

Fotografierne af malerierne på Ledreborg er taget af Marie Holstein og Widukind-obelisken af Leif Færregaard Jensen.